

architektky Charvátové, kastelána Tranty, referenta Rabase a mnohých dalších, mu však zůstanou k jeho škodě skryty.

Gabriela Šulcová

DOI: 10.14712/23363525.2025.19

Andrej Tóth – Lukáš Novotný – Valérie

Tóthová: *Zdravotní systém první*

československé republiky. České Budějovice:

Tomáš Halama, 2024, 1232 s.

Recenzovaná kolektivní monografie představuje velmi obsáhlé, důkladně zpracované a nákladně provedené dílo (křídový papír), s čímž souvisí i značná hmotnost knihy, která je bez několika gramů 3 kg. Provedení není bezdůvodné, jeho cíl je zcela evidentní, a sice zařadit do knihy edici klíčových primárních pramenů v podobě reprodukcí dobových dokumentů, a ilustrovat dobovou realitu velkým množstvím fotografií. Kniha také obsahuje velký počet detailně vypracovaných tabulek a grafů. Její čtení je při této hmotnosti fyzicky náročné, ovšem kdyby byl vizuální obsah vyřazen z textu a shrnut v příloze, hmotnost knihy by se sice snížila, ale ztratila by se přehlednost a provázanost textu s doprovodným obsahem, která je v celokřídové variantě excelentní.

Velký počet fotografií, z nichž všechny nemají jen účel dokumentární, ale svědčí také pro zaujetí autorského kolektivu v tématu a studovaném období, přesto knihu neotevřít širokému publiku, tedy čtenáři, který se o dějiny meziválečného zdravotnictví detailněji nezajímá. Jde o specializovanou monografii, splňující nejvyšší odborné standardy, která si neklade cíle v narativní rovině, nesnaží se zaujmout příběhem. Dějiny pojímá výrazně faktograficky, holisticky, a individuální aktérské perspektivě je ve většině textu vzdálená.

Úvod se poměrně podrobně věnuje především definici knihy, formulaci jejích cílů a analýze východisek. Bylo by marné (a naivní) očekávat, že kniha svým objemem garantuje jakési „konečné řešení“ otázky meziválečného zdravotnictví. Naopak, můžeme citovat autorův: „Cílem publikace je přiblížit problematiku

vývoje zdravotnictví ve dvacátých a třicátých letech v Československu z hlediska konkrétních vybraných perspektiv, vyplývajících z vědeckého zaměření členů autorského kolektivu“ (s. 8).

Toto sdělení je velmi důležité a je klíčem k tomu, aby kniha mohla splnit očekávání čtenáře. Dále úvod obsahuje pojednání o zpracovanosti tématu, které je základním přehledem o dříve publikovaných pracích. Ve výčtu knih se bohužel nenachází publikace Hany Mášové *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, která už určitý náhled do prezentované problematiky nabízí, a její zohlednění, ať už upřesnění, rozpracování, nebo i polemika, by mohly být velmi cenné.

První kapitola nastiňuje vývoj zdravotní politiky v předchozím historickém období. Ze všech kapitol se jeví jako nejméně přesvědčivá; spoléhá se v drtivé většině na sekundární zdroje, ne vždy autoritativní. Díla Ludmily Sinkulové, která jsou odborně překonaná a politicky silné tendenční, do seznamu citovaných zdrojů jako hlavní zdroj u takto koncipované publikace nepatří.

Legitimita první kapitoly je na jednu stranu samozřejmá, protože každý historický proces vyplývá z předchozího vývoje a pouze v jeho perspektivě je možné ho uchopit: dějiny nepadají z nebe. Tato kniha se ovšem nesoustředí na interpretaci dějin v rámci společenských procesů, a obsah první kapitoly vlastně nepřispívá k vyznění následujícího. Kdyby autoři přistoupili rovnou k rozpracování svých specializovaných otázek, působila by kniha v jistém smyslu celistvěji.

Speciální část knihy začíná druhou kapitolou (Budování moderního zdravotního systému první ČR). Autoři v ní načrtávají základní principy meziválečného zdravotnictví, jeho klíčové problémy a stratifikovaně analyzují směřování systému v jeho jednotlivých složkách organizačních a personálních. Právě tato kapitola čtenáři významně pomáhá pochopit kapitoly následující a náležitě se v nich orientovat.

Už v této kapitole se čtenář může seznámit se dvěma typickými rysy celé knihy, a to je jednak intenzivní práce s primárními prameny, jednak zaměření na institucionální a právní dějiny, které výrazněji adresují rozvoj norem,

než jejich recepci a provádění. V této kapitole jsou také první reprodukce pramenů, vztahujících se k tématu. Hříchem této kapitoly je, že v poznámkách pod čarou se abnormálně často objevuje „tamtéž“. Jestliže je „tamtéž“ cca v 50 % referencí, stálo by za zvážení snížit jejich počet.

Třetí kapitola (Základní sociopolitická, socioekonomická a populační charakteristika první ČSR) ukotvuje zdravotnickou problematiku do hospodářsko-sociálních dějin první republiky. Obsahuje především velké množství precizně utříděných demografických údajů. V knize spoluvytváří jakýsi komplement, oporu k pochopení prezentovaných údajů, tématu jako takového se vlastně úplně netýká. Je otázkou, zda její zpracování není až příliš podrobné a zda nepřesahuje míru, která by stihle a věcně doprovodila vytyčené téma. Nicméně vzhledem k multidisciplinarnímu přístupu k dějinám, kterého se kniha v celém rozsahu drží, je dostupná a přehledná opora v základních faktických rámcích výhodou. Nejspíše jen málokdo ze čtenářů disponuje takovým odborným zázemím, aby všechny prezentované závěry vstřebal bez pochybností o jejich přesném výkladu.

Interpretace dějin první republiky, která je uvedena v úvodní části třetí kapitoly, zapadá do stereotypního „mýtického“ obrazu první republiky, a poněkud riskantně hodnotí její význam podle ochoty české společnosti tento mýtus udržovat. Jsou tu ale i další nedostatky. Autoři nás opakovaně upozorňují, že není jednoduché pochopit tehdejší myšlení, protože se od našeho myšlení liší atd. (s. 85). Analogicky na stranách 942 a 943 čteme hned několikrát, co vše si neumíme představit, shodou okolností opět ve spojení s „multikulturalitou“ první ČSR (k té ještě dále). Je pravděpodobné, že jeden z autorů považuje odlišnost myšlenkových rámců studovaného období za větší, než s jakou počítáme při obvyklém diachronním přístupu k dějinám. Je na posouzení čtenářů, jestli právě první republika představují tak výraznou singularitu světových dějin. Kapitola je nicméně faktograficky ohromně bohatá, její lepší využitelnost by výrazně zvýšilo vnitřní členění a jeho zohlednění v obsahu.

Sociální péče je další dimenzí, z níž autoři rozkrývají meziválečný zdravotní systém. Tato

perspektiva je zcela oprávněná, protože podoba sociální péče je silně politickou záležitostí, a tam, kde jsou rozebírány politické, legislativní, ekonomické a sociální aspekty zdravotnictví, má nezastupitelné místo. Představuje komplementární součást ke zdravotní péči, a vlastně je spolu s moderní medicínou následníkem medicíny a péče předmoderní, ve které špitály pečovaly o nemocné a jinak oslabené v zásadě sociálně.

Toto zaměření knihy, které prostupuje celou její strukturou, je velmi cenné. Dějiny lékařství jsou v uplynulých dekáдах vinou některých populárně-naučných narativů poněkud bulvarizovány, a mohlo by se zdát, že kde nepraskají kosti nebo nezurčí chrlení krve, tam se nebádá, protože je to jaksi nezáživné. Sociální systém není téma, které by zajistilo masové publikum, a o to více si zaslouží pozornost předních akademiků.

Čtenářskou přívětivost textu autoři úplně nedoceňují. Objevují se v něm pasáže poněkud neobratné, plné složitých dlouhých souvětí, zbytečně komplikovaných vyjádření a kumulovaných neshodných přívlastků, které zamlžují význam sdělení. Je ovšem pravdou, že kniha vlastně není určena ke čtení „od začátku do konce“, tím méně ke kratochvilnému čtení. Jedná se tedy o méně významný formální nedostatek, který nijak neovlivňuje kvalitu práce.

Pátou kapitolu (Organizace zdravotní služby v první ČSR) považují za součást nejhodnotnějšího jádra knihy. Zvláště velký příspěvek představuje pro dějiny lékařství jako profese, v kontextu profesionalizace a proměny organizačních rámců lékařské práce. Pečlivě načrtává různé složky zdravotnictví z pohledu lékaře, sleduje jejich ukotvení v legislativě a administrativní zajištění. V této kapitole je jen jediný formální nedostatek, který poněkud snižuje přehlednost textu: v poznámkách pod čarou je tak velké množství podrobností, že jsou místy poznámky objemnější než text sám (např. s. 287, 292–293).

Kapitoly osm a devět jsou vynikající a pro historiky medicíny doslova vzrušující. Autoři tu brilantně rozpracovávají témata očkování, španělské chřipky a tuberkulózy, nejen v českých zemích, ale i ve východní polovině republiky. Velmi příjemným překvapením je zaměření na

trachom, který bohužel není badatelským evergreenem, a rozpracování boje s tularémií (zaječí nemocí). V rámci neinfekčních nemocí se text zcela věcně zaměřuje na rakovinu. V kapitole devět autoři nezapomínají ani na nejzávažnější aspekty zdravotně-sociální: prostituci jako fenomén sociálně determinovaný a s vážnými zdravotními následky, k jehož řešení první republika hledala efektivní přístup. Na prostituci navazují pohlavní nemoci a další fenomén, spojený s nočním životem – alkoholismus.

Tyto skvělé kapitoly téma kotví do žité sociální skutečnosti. Výběr témat je vkusný a reprezentativní, a přestože je páteří historické analýzy nadále legislativa a administrativa, objevuje se tu i náhled na dějiny „zdola“.

V kapitole věnované péči o děti se objevuje několik ne úplně šťastných interpretací, které mohou svádet k neadekvátním závěrům. Jde především o diskurzivní tlak na kojení, které je sice důležité a pro dítě významné, ale ve zdravotně-sociální problematice dětského věku nehrálo roli tak významné proměnné, aby rozhodovalo o přežití dětí. Do zdravotního stavu dětí promlouvala řada faktorů sociálních, hygienických a epidemiologických, které měly za následek úmrtí dětí kojených i nekojených. Tehdejší medicína sice ještě neměla dobře vyřešenou otázku mikronutrientů a hygieny stravování, ale není pravdou, že by bylo nekojené dítě bezprostředně ohroženo na životě. Zjistěte by si nikdo z nás nepřál, aby další krok badatelů, vycházejících z tohoto východiska, vedl k obvinění tehdejších matek ze špatné zdravotní perspektivy dětí. Některé ženy kojit nemohou, jiné si to nepřejí, může to být nešťastné rozhodnutí, nicméně respekt k rozhodování o svém vlastním těle nelze upřít nikomu, ani matce.

Zaměření kapitoly 13 budí velká očekávání. Studované období patří z hlediska národnostních/konfesionálních/etnických poměrů a dynamického vývoje v těchto ohledech k nejsložitějším. Prakticky každý badatel, který se meziválečným dějinám věnuje, s touto otázkou více či méně bojuje, zvláště v českém prostředí, které málo kriticky obměnilo své protiněmecké postoje a zkušenost s autenticky českým antisemitismem. Příručka, která by citlivě, diferencovaně a s odkazy na komplexní spektrum pramenných

perspektiv shrnovala základní logické rámce tohoto tématu, by byla živou vodou pro bádání. Některé aspekty této problematiky jsou tu představeny přesně, například důraz na jazyk, který byl v českých zemích typickým diskurzivním kolbištěm česko-německým. Velmi zodpovědně jsou tu prezentovány také kvantitativní údaje, zajímavě je vyvažováno vypracování západní a východní části Československa. Některé gordické uzly se ale rozpletení nedočkaly, naopak místy dochází spíše k petrifikaci stereotypů, a dokonce i ke tvorbě nových: využívání pojmu „multikulturalita“ tam, kde šlo reálně spíše o šovinismus, výkladu etnické/národnostní situace první republiky bohužel nepamohá. Jako příklad petrifikovaného stereotypu lze uvést označení stavu po založení samostatného Československa za přesné zrcadlové obrácení poměrů mezi Čechy a Němci. Tato zkratka by snad posloužila v komunikaci s laickým čtenářem, ale ve specializované monografii se jeví jako promarněná příležitost k aplikaci hluboké erudice, kterou autoři mají. Imaginární volání po pomocné ruce, která by mladého nebo jinak specializovaného badatele provedla úskalími národnostních třenic v českých luzích a hájích, zůstalo oslyšeno.

Podobnou zkratkou utrpěl i závěr knihy. Tam, kde se autoři snažili o redukci složitých problémů, někdy zabředali do méně přesvědčivých, plochých a jednostranně prezentovaných nártů, silní byli především v práci s detaily, v poctivosti vypracování pramenů a v komplexitě argumentace.

Jednotlivé kapitoly jsou obsahově vzájemně málo provázané, což je u kolektivních monografií běžné – takto velké dílo je nutné rozdělit mezi jednotlivé autory. Někdy pak pro čtenáře není snadné odhadnout, proč právě v konkrétním místě není rozpracována určitá konkrétní otázka (například lékařské komory, systém zdravotního pojištění, SZÚ apod.). Čtenář je pak nalezne v některé z dalších kapitol, kde by je podle zaměření neočekával, a s hloubkou zpracování údajů i s přehledností jejich prezentace může být spokojen. Při objemu publikace ovšem není snadné se v ní takto orientovat. Případné reedici knihy by mohlo prospět přehledné označení kapitol v záhlaví stran a nápadnější označení předělů

kapitol, ideálně i s podrobným obsahem a věcným rejstříkem.

Vzhledem k obrovskému potenciálu knihy jako specializované příručky, ve které čtenář daleko spíše vyhledává konkrétní body, než aby ji četl jako příběh, taková opatření mohou ještě dále zvýšit užitnou hodnotu, která je už tak vysoká.

Síla této publikace spočívá v neúnavné práci s primárními prameny, v jejich prezentaci a třídění, čímž se kniha bezpochyby stane oceňovanou příručkou pro hospodářsko-sociální dějiny první republiky se zaměřením na zdravotní problematiku. Ucelenější pohled na data nacházíme především v úvodních částech jednotlivých kapitol. Jsou to ovšem interpretace funkcionalistické, a to i v tématech, kterým jednobarevné vidění nesvědčí.

Odhlédneme-li od zmíněných nedostatků, v jejichž pozadí pravděpodobně stojí jednak nepřekonatelná krajní mez lidských sil, spojená se snahou autorů zvládnout gigantický projekt v relativně krátkém čase, je zcela namístě jejich práci složit hold. Dějiny meziválečné medicíny dávno potřebovaly specializovanou publikaci, kanonickou příručku, ve které by byly detailně a kontextuálně shrnuty základní údaje. Kniha se jistě stane biblí historiků medicíny, do které půjdou hledat opěrné body nejen ve fázi plánování projektů a vytváření rešerší, ale vždy, když budou potřebovat své poznatky komplexně vztáhnout ke struktuře a trendům zdravotního a sociálního systému první ČSR.

Tereza Kopecká

DOI: 10.14712/23363525.2025.20